

УДК: 894

Эсенгулова А.

Эсенгулова Адилет Эсенгуловна – магистрант, С. Нааматов атындагы НМУ

**КЫРГЫЗ ТИЛИНДЕГИ «ЭМГЕК» ЖАНА «ЖАЛКООЛУК» МААНИНИ
ТУЮНДУРУУЧУ МАКАЛ-ЛАКАПТАРДЫН БЕРИЛИШИ ЖАНА АЛАРДЫН
САЛЫШТЫРМАЛАРЫ**

**ПРЕЗЕНТАЦИЯ ПОСЛОВИЦ, ВЫРАЖАЮЩИХ ЗНАЧЕНИЕ «РАБОТА» И «ЛЕНЬ»
НА КЫРГЫЗСКОМ ЯЗЫКЕ И ИХ СРАВНЕНИЯ**

**PRESENTATION OF PROVERBS EXPRESSING THE MEANING OF "WORK" AND
"LAZINESS" IN THE KYRGYZ LANGUAGE AND THEIR COMPARISONS**

Аннотация. Элдик оозеки чыгармалар абалтадан эле муундан-муунга мурасталып келген. Буга биз макалдардан, лакаптардан, табышмак, жаңылмачатардан, учкул сөздөрдөн тартып зор көлөмдүү эпосторго чейиники чыгармалар күбө экендигин баса белгилейбиз. Элдин аң-сезимине, көз караштарына, ой-толгоолоруна, жашоо шарттарына байланыштуу алардын улам жаңыланып, кайрадан кошумчаланып турушу арийне чындык көрүнүшү.

Канчалык өзгөрүүгө учураса да анын маани, мазмуну, кыргыздардын философиясы, тарыхы жана жашоосу сакталып келе бермекчи.

Түйүндүү сөздөр: макал-лакап, эмгек, жалкоолук, адам, бакыт, тике жана кыйыр мааниси.

Бул макалада элдик оозеки чыгарманын бир түрү катары, макал-лакаптар алардын ичинде «Эмгек» жана «жалкоолук» идеяларын козгогон жана дал ушул маанилерди туюндуруучу макал-лакаптарга иликтөө кылабыз. Кыргыз эли эмгекке абдан терең маани берип, аны адамзаттын жашоосундагы бактылуулук формуласын алып келүүчү баалуулук катары эсептеп келишкендиги жөнүндө сөз болгон эле.

Кыргыз макал-лакаптарын иликтеп жатып, «Эмгек» жана «жалкоолук» маанини туюндуруучу жүздөн ашык макалдарды таба алдык. Ошол эле макалдар адамзаттын жашоосунда объективдүү чындыктын көйгөйлүү маселелерин козгоп, олуттуу ойго айлантып, жогорку көркөмдүк деңгээлге жеткирип, зор таасир күчкө ээ кылып, аларды мисалдатып беришкен. Баардык берилген макалдар адамзатты эмгекке чакыруу ураан катары, жакоолуктан алыстоо, качуу жана оолактоо маанилерин туюнтуп, адамдарды, айрыкча жаштарды эмгекке ынаандыруу маанисинде айтылганы маалым.

Мисалы макалдардын ичинен:

1) **Адал эмгек – абийир таптырат, арам эмгек – азабын тарттырат** макалынын негизги идеясы адамзаттын жашоосунда адал жол менен кылынган эмгек сөзсүз түрдө жакшылыктын жышааны, бактылуулуктун бир бутагы каралып, ал эми, арам эмгек, б.а. туура эмес жолдо жасалган эмгектин арты эч качан жакшылыкка алып келбеси маанилерин көрсөтүп турат. Азыркы учурда ушул макалдын маанилүүлүгү абдан терең, себеби адал эмгек аркылуу жеткен жакшы көрүнүштөр азга тете.

2) **Адал эмгек астына ат, үстүнө тон** макалы да жогоруда көрсөтүлгөн макалдын маанисине шайкеш келип, адал эмгек адамзатка эң керектүү делген ат жана тон б.а. кийим-кечек деген маанини туюндуруп, адал эмгек аркылуу биз коомдук муктаждыктардан арылып, жакшы жашоого келе алабыз дегенди билдирет.

3) **Адал эмгек нурдантат, арам эмгек кырдантат** макалы да адал-жакшы, арам-жаман деген маанилеринде берилип, жашоодогу өз деңгээлинен ажырап калбоо деген илгери үмүт менен адал эмгекке умтул, арам эмгектен кач деген маанини берип турганын көрө алабыз.

4) **Адал эмгек элге жеткирет, арамдык элден кетирет** макалы да дал ушул жаманды жакшыдан айрымалап, эмне жакшы, эмне жаман экендигин билдирүү максатында философиялык ой аркылуу туюндурган макал катары эсептесек болот.

5) **Адам эмгеги менен даңктуу** макалы адам өз мээнетинен жаралган эмгек аркылуу эл, жерге таанымал болот деген маанини берет. Жашоодо адамдардын кылган эмгектери өзү үчүн гана эмес, эл, жер үчүн да негизги баалуулуктардан болуп саналат. Ошол себептен эмгеги сиңген адамдар өзүлөрү өлсө да тарыхта, коомдо дайыма эскерилип, эмгеги эч качан өчпөйт. Бул макал, дал ушул маанини берет.

6) **Адам эмгек менен** адам деген да макал жогорудагы макалдын мааниси менен дал келип, адал эмгектүү адам дайыма адамдык сапаттан кетпейт деген маанини билдирип турат.

7) **Адамга тубаса акыл бүтпөйт, эмгек менен заман жасайт** макалы адамды айбандан айрымалап акыл-эс берилип, жашоодо ошол акыл-эсин колдонуу менен эмгек кылган адам заман курат, эли-жери үчүн иштейт, тынбайт деген маанини берет.

8) **Адамды акылга бай кылган – эмгек, төрт түлүктү шай кылган – эмгек** макалы да эмгектин аркасынан адамдын ой-жүгүртүүсү тереңдеп, билим, илимге сугарылып, акылдуу боло ала тургандыгын көрсөтүп, эмгектин аркасынан байлык да кенч да келери белгилүү экендигин даңазалайт.

9) **Адамды адам кылган – эмгек** макалы адамды адам кылган эмгек экендиги, адамдын адамдык сапаты эмгек менен аныкталат деген ой менен туюндурулду. Бул маани менен бирге адам эмгек менен өсөт, өнөт, эрезеге жетет. Эмгек аркылуу адам жүзүн көрсөтө алат. Адамды адам кылып айрымалап туруучу белги – эмгек; Эмгек кылуу – адамга гана мүнөздүү сапат;

Адамдын адамдык турмушундагы, жашоосундагы негизги фактор – эмгек ж.б. кыйытма туюнтмалар чагылдырылган жана эмгекти даңазалоо, эмгекке үндөө, чакырык, эмгектин зарылдыгы сыяктуу тарбиялоо мүнөзү купуя камтылып турат.

9) *Адамдын эмгектен улуу тиреги жок* макалы адамзаттын жашоосунда эмгек биринчи орунда тургандыгын көрсөтүп, адам эмгек аркылуу гана таанылат деген макал менен маанилеш болот.

10) *Адамзаттын даңкын чыгарган – эмгек, арамзанын жанын чыгарган – эрмек* аттуу макалы эмгек жана жалкоолуктун маанилерин берип, эрмек сөзү эмгеги жок, бекерпоз адам катары саналып, арамза адамды кылаарга иши жок бекерпоз адам менен салыштырат.

Кандай гана макал болбосун, алардагы ар кыл багыттагы түшүнүктөр да, тике жана кыйыр түрүндө берилген катмарланган маанилер да бириктирилип бир бүтүндүктө берилет жана белгилүү бир ойду билдирет. Мындай макалдар тексттин бүтүндүгүн көрсөтөт.

Жогоруда көрсөтүлгөн макалдар тике жана кыйыр мааниде «эмгек» жана «жалкоолук» маанилерин берип, ушул сыяктуу макалдарга иликтөө жүргүзүү изилдөөнүн бир катмарын түзмөкчү.

Ошону менен бирге биз иликтеген «эмгек» жана «жалкоолук» маанилерин туюндуруучу макалдардын маанилери бирдей келген макалдарды мааниси жагынан окшошторду өз ара ажыратууну туура таптык:

№	Макалдын берилиши	Мааниси жагынан окшош макалдардын берилиши
1	Адал эмгек – абийир таптырат, арам эмгек – азабын тарттырат.	1. Адал эмгек нурдантат, арам эмгек кырдантат. 2. Адал эмгек элге жеткирет, арамдык элден кетирет. 3. Адал эмгек астына ат, үстүнө тон 4. Ак ойлоп, адал иште. 5. Ак эмгек азаптан коргойт, карылык жолунду торойт 6. Ардак күткүң келсе ак иште.
2	Адам эмгеги менен даңктуу.	1. Адам өз эмгеги менен таанылат. 2. Адам эмгек менен адам. 3. Адам эмгек менен таанылат. 4. Эмгек — даңкка жеткирет 5. Эмгектүүнүн аты калат, эселектин даты калат. 6. Эрдин атын эмгек чыгарат 7. Өмүр бизден өтүп кетсе, эл эмгектен эскерсин.
3	Адамды акылга бай кылган — эмгек, төрт түлүктү шай кылган эмгек.	1. Байлыкты эмгектен изде, теңдикти күрөштөн изде. 2. Байлыктын атасы — эмгек, энеси — жер.
4	Бактылуу — эмгегинде зор, бактысыз — ооруда, кор.	1. Эмгекчинин — эмгеги байлык, билимдүүнүн — пикири байлык. 2. Бакыт жерде, эринбей эңкейип ал. 3. Бакыт эмгектен жаралат 4. Эмгегинен бакыт тапкан адам — чыныгы сулуу адам.
	Жер эмгекти жебейт.	1. Жер жемишин берет, эл эмгегин берет.

		<p>2. Жамгыр менен жер гүлдөйт, эмгек менен эр гүлдөйт.</p> <p>3. Дыйкандын эмгегин жер кайтарат</p> <p>4. Эл эмгегин жебегин, жегенден жетөө болбойсуң.</p>
	Эмгегин адал болсо тапканың таттуу болор.	<p>1. Эмгегин шаңдуу болсо, жегениң майлуу болот</p> <p>2. Эмгегинден баар тапсаң мартабаң көтөрүлөт</p> <p>3. Эмгек кылсаң эринбей, тоет кардын тиленбей.</p> <p>4. Эмгексиз бакыт — тузу жок тамактай</p> <p>5. Эмгектин наны таттуу, жалкоонун жаны таттуу</p>
	Эмгексиздин иши бүтпөйт, эринчээктин колу тийбейт.	<p>1. Эмгекчил таң атаарын күтөт, жалкоо күн батаарын күтөт</p> <p>2. Эмгексизге ыракат жок.</p> <p>3. Эмгексиз тапкан мал эсепсиз кетет.</p> <p>4. Жалкоолук адамды карытат, эмгек адамды байытат.</p>
	Билим — кенч, эмгек анын ачкычы	<p>1. Дүйнөнүн шамы — билим, жашоонун шамы — эмгек.</p> <p>2. Адамга тубаса акыл бүтпөйт, эмгек менен заман жасайт.</p> <p>3. Окуу — бул эмгек, эмгекчил болсоң — алга барасың, эмгексиз болсоң — артта каласың.</p> <p>4. Эмгек — дайра, билим — кеме.</p>

Колдонулган адабияттар:

1. Абдраева А.Т. «Кыргыз жана англис тилдериндеги адамдын журум-турумун муноздоого байланыштуу паремиялар» Филология илимдеринин доктору окумуштуулугк даражасын изденип алуу учун жазылган диссертация Бишкек – 2022., 88-бет
2. Арнольд И.В. Лексикологии современного английского языка / И.В. Арнольд. - М. : Высш. Шк., 1986. - 295 с .
3. Гапаров С. Кыргыз макал, лакаптарынын синтаксистик тузулушу. – Фрунзе, 1979.
4. Закиров С. Кыргыз элинин макал- лакаптары. – Ф., 1972. 18-б.
5. Кыргыз макалдары, лакаптары ана учкул создору [Текст] / жыйнак туз. Б. Керимжанова. – Фрунзе: Кыргызмамбас, 1964. – 3-4-б
6. Кыргыз адабияты. Антология. Акындар поэзиясы. 3-том. – Бишкек: КЭ, 2012. 267-бет

